

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG: JOGI ABSZTRAKCIÓ VAGY ALANYI JOG

BALOGH ZSOLT
tudományos főmunkatárs (PPKE JÁK)

Az emberi méltósággal összefüggő felfogásokat illetően két véglettel szembesülhetünk: egyrészt az emberi méltóságot a legkülönfélébb politikai, vallási, kulturális felfogások közös nevezőjének tekinthetjük,¹ másrésztől azonban egy adott kultúrán, egy adott tudományágon vagy éppen jogterületen belül sincs kiforrott, egységes tartalma. Miért van e kettősség – tehetnénk fel a kérdést? Amikor kimondjuk, hogy emberi méltóság, mindenki tudja, hogy valójában mit takar e fogalom. Azonban akkor, amikor megpróbáljuk leírni, elemezni, gyakran elveszünk. Nem, vagy csak nagyon nehéz munka árán kapunk a kérdéseinkre választ, s e kész válaszok is inkább részletekbe menőek, semmint az emberi méltóság teljességéről szólnának.

Az emberi méltóságot az alkotmányjogi szakirodalomban a legkülönfélébb jelzőkkel illetik: „alapelv”, „kiegészítő elv”, „értelmezési elv”.... de kevesen mondják rá, hogy jog, valódi jog, olyan, amely közvetlenül érvényesülést kíván. Jogi absztrakció tehát vagy alanyi jog? Ezt a kérdést e dolgozat felveti, és csak félve válaszolja meg.

Az Európai Unió Alapjogi Kartája – számos más európai ország alkotmányával hasonló módon – az emberi méltóságot nem jogként határozza meg. „Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben kell tartani, és védelmezni kell.” A következő cikk szól a jogról: „Minden embernek joga van az élethez”. Ez a megfogalmazás az emberi méltóság vonatkozásában sérthetlenségi követelményt támaszt, s azt feltételezi, hogy megfogalmazódnak bizonyos tilalmak az emberi méltóság védelmére. A jog a méltóság megsértésre reagál, de magát az emberi méltóságot nem lehet jogként kezelni. Az ilyen struktúrájú szabályokhoz képest a magyar alkotmány az emberi méltóságról, mint jogról szól, szorosan összekapcsolódva az élethez való joggal: „...minden

¹ Az emberi méltóság fogalma olyan alapvető értékeket tartalmaz, amelyet a különböző politikai és filozófiai irányzatok elfogadnak, még ha igazolásuk másképp is történik. Az emberi méltóságnak nemcsak filozófiai értéktartalma nagy, hanem a jog számára is legalább ilyen jelentős, amelyhez apró adalékot kíván nyújtani e dolgozat.

embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz ...”. A magyar Alkotmánybíróság gyakorlata – igazodva az Alkotmány szövegéhez – az emberi méltóságot jogként írja le.

I. Az emberi méltósághoz való jog az alapjogi dogmatikában

1.1. „Az élethez való jog a méltóság nélkül, nem az emberi élethez való jog”. Ez a –halálbüntetést eltörlő döntésből vett – mondat az élethez és az emberi méltósághoz való jog egymáshoz való viszonyának vezérmotívuma. Ezzel az AB állást foglalt a monista felfogás, az élethez és az emberi méltósághoz való jog egysége és elválaszthatatlansága mellett. Az élet és méltóság joga a maga egységében abszolút, azaz vele szemben más jog nem mérlegelhető. Míg más alapjog részaspektusokat szabályoz, addig az élethez és a méltósághoz való jog az ember egészét ragadja meg. Mindez azt is jelenti, hogy az AB elhárította magától azt a felfogást, amely a test és a lélek dualizmusára épít, amely szerint különválaszthatók az ember társadalmi és biológiai dimenziójához fűzhető jogok. Az oszthatatlansági doktrína a mai napig az ítélkezés gerincét képezi.

A monista felfogás leginkább az eutanáziahatározatnál kérdőjeleződött meg. Itt ugyanis az indítványozó szinte szorgalmazta az egységességi doktrína feladását, határozott álláspontja az volt, hogy az eutanáziaprobléma esetén az élethez való jog kerül közvetlenül szembe az emberi méltósághoz való joggal (a fájdalom és a szenvedés oly mértékben sérti az ember méltóságát – vélte az indítványozó – ami közvetlenül az élet eldobásának szándékával jár). Az Alkotmánybíróság (végül) mégsem olyan döntést hozott, amiben az élethez és a méltósághoz való jog közötti egyensúlyi helyzetet kereste (ez egyben az abszolút jogról vallott felfogás feladását is jelentette volna), hanem az ún. levezetett jogok között mérlegelt: nem az emberi méltósághoz való jog, hanem az önrendelkezéshez való jog, és nem az élethez való jog, hanem az állam életvédelmi kötelezettsége (azaz az intézményvédelem jelent meg). Az önrendelkezés és az életvédelem már „párba állítható”, az alapjogi egyensúlyi helyzet (egyik engedése a másik előnyére és fordítva) meghatározható.

A monista felfogás, az oszthatatlansági doktrína megtartása azért fontos, mert azt mondja, hogy az élet különböző formái között az emberi életet a méltóság emeli ki. A méltóság az, amely ez emberi életet megkülönbözteti az élet más megjelenéseitől.

1.2. A másik fontos dogmatikai tétel, hogy az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog az ember jogi státuszát meghatározó jogok, a jogalanyisággal, illetve e jogok minden embert megillető egyenlőségével együtt. Az ember jogi státuszában elért pozíció tekintetében nem lehetséges a visszalépés, de a bővítés igen: pl. a magzat jogalanyiségének elismerésével.²

Az emberi méltósághoz való jog azon túl, hogy az ember jogi státuszát meghatározó jogok egyike, az emberek közötti kapcsolatban is meghatározó szerepet játszik. Az emberi méltósághoz való jog kifejezi a humanitást; az emberek közötti etikai kap-

² Lásd FRIVALDSZKY JÁNOS: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé. In SCHANDA BALÁZS – VARGA ZS. ANDRÁS (szerk.): *Láttelek közjogunk elmúlt évtizedéről*. Budapest: PPKE JÁK, 2010, 19.

csolatok jelentőségére is rámutat.³ Az emberi méltósághoz való jogból fakad a cselekvési szabadsággal rendelkező, döntéseiért felelősséget vállaló személy (mint emberkép), aki ugyan ilyen felelőséggel van jelen mások iránti kapcsolatában is.

Itt tehát egyrészt – szoros összefüggésben a fentebb kifejtettekkel – az ember jogi státuszának meghatározásában van jelen az emberi méltósághoz való jog, de ennél „több” is: jelen van mint emberkép, amelytől elválaszthatatlan, hogy az ember közösségben van jelen. A közösség tagjait az emberi méltóság hozza azonos rangra, s teremt kapcsolatot, felelősségi viszonyokat.

1.3. Az emberi méltósághoz való jog további – többek által vitatott – jellemzője, hogy minden más alapjog lényeges tartalmának része is egyben, a lényeges tartalom – minden alapjognál – köréje épül. Az emberi méltósághoz való jog a lényeges tartalomon belül az érinthetetlen lényeg, ha a korlátozás ezt eléri, az alkotmányellenesség biztos, hogy fennáll. Az emberi méltósághoz (élethez, jogalanyisághoz) való jog révén mondjuk azt, hogy az alapjogok nem szétszórta garanciák összessége, hanem az alapjogi rendszer egy összefüggő egységes értékrendszer, amely az embert védi. Az a koncepció, amely szerint minden alapjog része az emberi méltósághoz való jog, az alapjogokat emberi tartalommal tölti meg, összekapcsolja az egyes alapjogokat, rendszert képez.

Az emberi méltóságban megtestesülő érinthetetlen lényeg mibenlétét a lelkiismereti és vallásszabadságnál az Alkotmány szövegében is ki lehet mutatni: ez a vallás, vagy a meggyőződés megválasztásának (vagy megváltoztatásának) szabadsága. A vallással, a vallási meggyőződéssel való azonosulás része az ember ember voltának, ember minőségének. A korlátozó jog számára ez a terület érinthetetlen (az emberi méltóság sérthetlenségi dimenziója). E jog tekintetében érinthető viszont az érinthetetlen lényegen túli lényeges tartalom, az, amikor ez a belső meggyőződés megnyilvánul: a gyakorlása, a tanítása, a terjesztése stb. E tekintetben mások vagy a közösség védelme – az alapjogi értékrendszer „épségben tartása” – indokolhatja a korlátozást.

1.4. Végül az emberi méltósághoz való jog két funkciója – a személyiség-védelmi és az egyenlőséget biztosító funkciója – által több más alapjog forrásává vált. Személyiség-védelmi (az általános cselekvési szabadságot védő) funkciójából az Alkotmánybíróóság levezette az önazonossághoz való jogot (benne külön is nevesítve a vérségi származás kiderítéséhez való jogot, a testi-lelki integritáshoz való jogot) az önrendelkezési szabadságot (benne külön is nevesítve pl. az egészségügyi önrendelkezés jogát, az információs önrendelkezési jogot, polgári ügyekben a perbeli rendelkezés szabadságát, de idevehetjük a házasságkötéshez való jogot is), illetve a magán-szférához való jogot, mint alapjogot.⁴ Az ezek mögött álló magatartások azok a

³ Lásd BALÁZS ZOLTÁN: Emberi méltóság. *Jogtudományi Szemle*, 2005/4.

⁴ GYÖRFI TAMÁS: Az emberi méltósághoz való jog dogmatikai problémái című munkájában úgy vélte, hogy „a testület ez idáig adós maradt annak megválaszolásával, hogy az egyéni autonómia milyen vonatkozásait és miért tartja kiemelt védelemre érdemesnek; más szóval: hogy hol húzódnak egy erős önrendelkezési jog körvonalai” *Fundamentum*, 2003/1, 143. Álláspontunk szerint – mint ahogy fentebb bemutatottuk – az önrendelkezés körvonalai kitapinthatóak a magyar AB gyakorlatában.

prioritások, amelyeket az emberi méltósághoz való jog a leginkább véd, de természetesen ez nem jelenti azt, hogy ez egy lezárt felsorolás. A cselekvési autonómiában újabb és újabb kikristályosodási pontok jelenhetnek meg, s válhatnak joggá.

Az emberi méltósághoz való jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában e levezetett jogok érvényesítésében él(t), semmint önmagában. Az emberi méltósághoz való jog legtöbbször úgy kerül felhívásra, mint e nevesített jogok forrása. Bár az emberi méltósághoz való jog az étellel való joggal egységben abszolút, azonban a nevesített jogok korlátozhatóak a minden alapjog korlátozására irányuló mérce szerint.

2. A fentiek alapján az emberi méltósághoz való jog két dimenzióban van jelen. Egyrészt úgy, mint az alapjogi dogmatikai rendszert megalapozó jog (ebben a minőségében mint egyfajta absztrakció), másrészt az emberi méltóságból levezett jogok formájában (úgy mint alanyi jogok). Tehát az emberi méltósághoz való jog nem igazi jogként „viselkedik” az Alkotmánybíróság dogmatikája szerint sem, hiszen az alanyi jogi jogosultságokat az emberi méltóságból levezetett jogok, illetve az alapjogok emberi méltóságon túli tartalmai nyújtják. Az emberi méltósághoz való jog az alapjogi rendszer kötőanyaga: az „emberi minőséget” jeleníti meg.

Más megközelítésben vizsgálódva azonban – még ha az emberi méltósághoz való jogból közvetlenül alanyi jogi jogosultság nem is következik – az emberi méltósághoz való jognak mégis tulajdoníthatók alapjogi jellemzők. Az alapjogok az alanyi jogi oldal mellett objektív intézményvédelmi oldallal is bírnak, amely az állami kötelezettségekben ölt testet. A tiszteletben tartás (mint negatív oldal) és védelem (mint pozitív oldal) az emberi méltóság (sérthetlenségi koncepciójának is) része, ugyanúgy, mint más alapjogok esetén.

Az emberi méltóságnál (az emberi méltósághoz való jognál) az állami kötelezettség vitathatatlanul fennáll. A magyar Alkotmánybíróság az emberi méltóság megvalósulásához szükséges megélhetési minimum biztosítását írta elő a szociális rendszer (jogalkotás) számára, majd később a hajlékhoz való jogot is, az életet veszélyeztető helyzetek kivédésére.⁵ A megélhetési minimum biztosításának állami kötelezettsége tehát az emberi méltósághoz való jog objektív intézményvédelmi oldalán helyezkedik el. Az emberi méltóság ebből a szempontból alapjogként van jelen. Az egészséges környezethez való jognak is „csak” objektív intézményvédelmi oldala van, e jognak sincs konkrét alanya (alanyi jogi oldala), hanem alanya „mindenki, az emberiség”. Mégis alapjog.

A fentiek ugyanakkor továbbra sem adnak választ arra a kérdésre, hogy egy adott tényállást (legyen az jogsabályi, vagy egyedi ügyben keletkezett helyzet), le-

⁵ De állami cselekvést igényel – s így az emberi méltósághoz való jog objektív intézményvédelmi oldalán helyezkedik el – az egyéni képességek szabad kibontakozásához való jog [s mint ilyen pl. a művelődési- oktatási rendszerrel (jogalkotással) szemben támasztott állami kötelezettség-együttesként is érvényesíteni lehet.] A sort ezen az ágon tovább lehetne folytatni, ami igen kitágított értelmezését adná az emberi méltóságból következő állami intézkedéseknek (s mindez az emberi méltóság lényegétől való távolodással járhat).

het-e közvetlenül ütköztetni az emberi méltósághoz való joggal (e jog sérelmét közvetlenül megállapítani), avagy az emberi méltóság a tilalmak betartatásán keresztül él-e ?

II. Próbatessztek az emberi méltósággal szorosan összefüggő sérelmek kimutatására

1. Az emberi méltóság sérthetetlen. Az emberi méltóság az ember érinthetetlen lényegét jeleníti meg – mondtuk fentebb –, ha pedig ilyen, akkor fogalmilag kizárt a megsértése, érintése. Ugyanakkor ezen elméleti megközelítés helyessége ellenére a jogirodalomban gyakran találkozunk az „emberi méltóság megsértésével” mint fogalommal. Ez utóbbihoz bizonyos magatartásformák kapcsolódnak, így – az elméleti kérdéseken túl – alapvető problémát „objektív” teszt kidolgozása elé az állít, hogy az egyéni érzékenység szintjei igen különbözőek. Mégis, a vonatkozó szakirodalomban találhatunk olyan mércéket, amelyek arra futnak ki, hogy az emberi méltóság sérül.

- Biztos, hogy sérti az emberi méltóságot az a szabályozás vagy joggyakorlat, amely dehumanizál: közvetve vagy közvetlenül kétségbe vonja az egyén (még rosszabb esetben egy nép, vagy vallási csoport tagjai stb.) ember voltát, emberi minőségét;
- Ilyen továbbá az – Immanuel Kant morálfilozófiai munkáiból a jogba átültetett – instrumentalizálási tilalom, azaz az állam az embereket nem tekintetheti eszköznek; megsérti az emberi méltósághoz való jogot, ha személyeket pusztá tárgyként kezel;⁶
- Idevehetjük, hogy sérti az emberi méltóságot, ha az egyén kiszolgáltatott helyzetével más vagy mások visszaélnék (egy veszélyeztetett helyzet mások általi kihasználása);
- Emberi méltóság sérelmének tekintik – bár ez a legképlékenyebb – ha ésszerű indok alapján igazolható, hogy az egyén személyiségének lényegét illetően erős sérítés áldozatává vált (megaláztatás).

A főnti mércék valamelyikén biztosan fennakad az alkotmányok (nemzetközi emberi jogi dokumentumok) által az emberi méltósághoz kapcsolt tilalmak megsértése: a kínzás, kegyetlen, megalázó és embertelen bánásmód tilalma, a szolgaság és

⁶ Kantnak a morálfilozófiai munkássága során használt fogalma az emberi méltóságról és a jogfilozófiai értelemben használt emberi méltóság fogalma nem kis nehézség árán egyeztethető össze. Különbséget kell tenni ugyanis az erényből eredő és a jogi kötelezettségek között, azaz a moralitás és a legalitás között. Az ember tárgyként való kezelésének tilalma során előszeretettel történik hivatkozás KANT: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése* című művére (Budapest: Gondolat, 1991, 62–68.), annak is azon fél-sorára, hogy „az embert ... mindig célnak is, és ne pusztán eszköznek tekintsük”. Ebből az idézetből önmagában azonban még nem következik az eltárgyiasítás abszolút tilalma. Kant ugyan ezen művében úgy véli, hogy pl. a hazugság az emberi méltóság elvesztésével jár. „A hazugság az emberi méltóság elvetése és szinte megsemmisítése. Még a pusztá dolognál is csekélyebb értékű az az ember, aki maga sem hiszi el, amit másnak mond” KANT i. m. 544. A kanti morálfilozófia absztrakt méltóság fogalma ugyanakkor a humanitásban, az emberként való létezésben ragadható meg, abban, hogy az emberi méltóság minden ember személyében az egész emberiséget jeleníti meg. Minden emberi élet értéke egyforma.

rabszolgaság tilalma és a hozzájárulás nélkül végzett orvosi kísérlet tilalma. Az emberi méltósághoz való jog az egyént megillető jogként (negatív alapjogként) e tilalmak érvényesülését mindenképpen biztosítja.

2. A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogy a fenti szempontokhoz lehet-e jogeseteket rendelni, azaz megállják-e a helyüket ezek a szempontok a gyakorlat oldaláról?

2.1. A dehumanizáló szabály, az ember ember voltának kétségbe vonása nyilvánvaló, hogy az emberi méltóság súlyos sérelmével jár. A népirtással foglalkozó irodalom egy része azt állítja, hogy a népirtás egyik előfeltétele az áldozatok dehumanizálása, azaz emberi lényük kétségbevonása majd megtagadása. Tipikus formája ennek az ellenfél állatként való megnevezése. A következtetés adódik: mivel az ellenfelek nem emberek, bármit meg lehet velük tenni.⁷

A dehumanizálást illetően hazánkban szerencsére nincs olyan eset (gyakorlat), amivel ennek eredményeként kimutatható az emberi méltóság sérelme. E körbe legfeljebb – távoli összefüggés okán – az „ember-kép” módosulását vonhatjuk. Az olyan szabályozás, vagy joggyakorlat, amely kétségbe vonja a cselekvési szabadsággal rendelkező, döntéseiért felelősséget vállaló polgár eszményét – különösen, ha ez egy meghatározott csoportot érint – elindíthatja ezt a folyamatot.

2.2. Az instrumentalizálási tilalom tekintetében a német joggyakorlatból lehet példákat hozni. A Szövetségi Alkotmánybíróság nemrég meghozott, a légi biztonsági törvénnyel kapcsolatos döntése az „eltárgyasítással” érvelt. Úgy vélte, hogy az a lehetőség, amely szerint polgári repülőgépet terrorista támadás kivédése érdekében le lehet lőni, azon összefüggés okán sérti az emberi méltóságot, hogy az ártatlan utasokat pusztán tárgyakká fokozzák le.⁸ Korábról említhetnénk a Honecker-ügyet.⁹ Itt a bíróság úgy döntött, hogy a több mint nyolcvan esztendő végző stádiumú rákbetegségben szenvedő Honecker elleni büntetőeljárás – figyelembe véve halála közeli bekövetkeztét – nem érheti el legitím célját. Az eljárás további folytatása azt eredményezné, hogy a gyanúsítottat pusztán eszköznek tekintenek, ami sérti az emberi méltóságot.¹⁰

A hazai joggyakorlatban az eszközként, tárgyként való kezelés, mint az emberi méltóság sérelmének szempontja ilyen tisztán nincs jelen, jóllehet vannak ügyek, amelyeknek valójában mégis csak ez a tárgya. Ilyennek tekinthetjük azt a munkajogi (több szakágban is fellelhető) szabályozást és gyakorlatot, amely szerint, ha a munkáltató jogszerűtlenül mondott fel, és ezt bíróság jogerősen meg is állapította, s ennek következtében a munkavállaló az eredeti munkakörbe való visszahelyezését kérte, a bíróság ezt nem teljesíthette, ha a munkáltató a végkielégítés kétszeresét megfizette. A szabá-

⁷ Lásd BÍRÓ GÁSPÁR: Az egyenlő méltóság elvéről. In SZABÓ MÁTÉ – HAJAS BARNABÁS (szerk.): *Emberi méltóság korlátok nélkül*. Országgyűlési Biztos Hivatala, 2009, 70.

⁸ BVerfGE 115., 118., 154., 157.

⁹ Az egykori kommunista párt főtitkára ellen a nyugatra szökni próbáló személyek lelövése miatt indult büntetőeljárás.

¹⁰ BerlVerfGE NJW 1993, 515.

lyozás szerint tehát a bíróság köteles volt a munkáltató elbocsátás iránti igényét figyelembe venni, ha a munkáltatónak elég pénze volt ennek érvényesítésére (attól függetlenül, hogy a munkáltató magatartása volt jogszerűtlen). Véleményünk szerint ebben a helyzetben anyagi (pénzügyi) alku tárgyává válik a személy, az a munkavállaló, aki egyébként jogszerűtlen intézkedés áldozata volt. Ezt az „árverést” a bíróság folytatta le. Az „eltárgyasítás”, az emberi méltósághoz való jog sérelme talán kitapintható. Az Alkotmánybíróság döntése¹¹ az emberi méltósághoz való jog sérelmét nem ezen az alapon állapította meg, hanem a fél perbeli önrendelkezési jogának megsértésén keresztül jutott el az emberi méltóságig.

2.3. A következő szempont az egyén kiszolgáltatott helyzetével való visszaélés bizonyos esete. A jogrendszerben számos olyan jogszabály található, ami az emberi méltóság védelmét magába a normába is belefoglalja. Legszembetűnőbb az egészségügyi törvény, amely a betegjogok között külön – és részletesen – az *emberi méltósághoz való jogot* is „szabályozza”. Maga a szakasz címe is erről szól: „Az emberi méltósághoz való jog”. (Idetartozik pl. a szeméremérzet védelme, a méltányolható várakozás stb. – a törvény szerint).¹² Más szabályok lényegében megismétlik az emberi méltósághoz való jog védelmének alkotmányi parancsát. A humángenetikai kutatásokról, vizsgálatokról, a biobankok működéséről szóló törvény preambulumban mondja ki, hogy ezen eljárások során az *emberi méltóság fokozott védelme* indokolt.¹³ A szociális törvény szerint a hajléktalan személyek elhelyezésekor különös figyelemmel kell lenni az *emberi méltóság védelmére*.¹⁴ Más törvény a közcélú adománygyűjtéshez kapcsolódva mondja azt, hogy az adománygyűjtés nem járhat az adományozók zaklatásával, az *emberi méltóság sérelmével*,¹⁵ további szabály szerint rendőrségi fogdában a fogva tartottakkal az *emberi méltóság tiszteletben tartásával* kell bánni.¹⁶ Látható tehát, hogy az emberi méltóság – bár különböző megfogalmazásokban –, de rendre olyan jogi szabályokban tűnik fel, amikor feltételezhető, hogy az egyén *kiszolgáltatott helyzetbe* van (kerül), amikor egyenlőtlen kommunikációs vagy egyéb viszony alakul(hat) ki a felek között (még inkább, ha az egyik fél az állam). Tehát maga a jogalkotó is feltételezi az aszimmetrikus viszonyt, ezért szükségesnek tartotta az emberi méltóság védelmét rögzíteni, amelynek célja a kiszolgáltatott fél „helyzetének megemlése”, az aszimmetria megszüntetése.

A kiszolgáltatott helyzetben előállt méltóságbeli sérelemlről (a veszélyeztetettség-ről, a veszélyeztetettség kivédéséről) az alkotmánybírói gyakorlatból is lehet példát hozni. Mint fentebb láttuk, a jogrendszer e situációkban – mint külön-garanciát – az emberi méltóság védelmét nyomatékosítja. Az alkotmánybírói döntések közül a kamerás megfigyelés kapcsán hozott egyik határozat – a gyakorlatra egyáltalán nem jellemző módon – az emberi méltóságot (mégpedig az emberi méltósághoz való jogot)

¹¹ Lásd 4/1998. (III.1.) AB határozatot, ABH 1998, 71.

¹² Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 10. §-a

¹³ A humángenetikai adatok védelméről, a humángenetikai vizsgálatok, valamint biobankok működésének szabályairól szóló 2008. évi XXI. törvény preambuluma.

¹⁴ A szociális igazgatásról és a szociális ellátásról szóló 1993. évi III. törvény 94/H. § (1) bekezdés.

¹⁵ A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény 12. § (1) bekezdés.

¹⁶ A rendőrségi fogdák rendjéről szóló 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet 1. § (2) bekezdés.

közvetlenül alkalmazta a megítélendő szabályozásra. „Az a törvényi feltétel, miszerint az érintett személynek az alapjogi korlátozáshoz ráutaló magatartással történő hozzájárulása akár ahhoz is elegendő, hogy őt intim helyzetben megfigyeljék, sérti az emberi méltósághoz való alkotmányos alapjogot.”¹⁷

2.4. Végül azzal az esetkörrel foglalkozunk, amikor az egyén személyiségének lényegét illetően erős sértés áldozatává válik. Az erre vonatkozó szempontok szerint a megalázást úgy kell érteni, amelynek során a személynek racionális indoka kell, hogy legyen arra, hogy önbecsülésében sértve érezze magát. A kedvezőtlen körülmények önmagukban nem, csak emberi cselekedetek vagy mulasztások jelenthetik a méltóság megsértését. A megalázás minősítés feltétele továbbá, hogy harmadik fél által is érthető – és igazolt – okok álljanak fenn.¹⁸

Ilyen sértő helyzetekkel is számol a magyar jogrendszer. A szabálysértési, illetve a büntető joganyagban az emberi méltóság megsértését megvalósító tipikus magatartásformák a vallásgyakorlás jogának megsértése, a gyermeki koldulás, vagy például az alárendelt megsértése a katonai bűncselekményeknél.

Álláspontunk szerint e körben – azaz a megalázás elleni védelem körében – kell szólni azokról az esetekről, amikor a megkülönböztetésben nyíltan felsejlik az emberi méltóság sérelme. *A megkülönböztetés méltóságtartalmában ragadható meg az emberi méltóság joga.* Biztosan méltóságbeli sérelemmel jár a diszkriminációs felsorolásbeli különbségtétel: a faj szerinti, vallás szerinti, bőrszín szerinti stb. különbségtétel. Az Alkotmánybíróság az ítélezése kezdetén rögzítette, hogy a diszkrimináció-tilalom – amennyiben a különbségtétel sérti az emberi méltósághoz való jogot – kiterjed az egész jogrendszerre.¹⁹ Ezen túlmenően – maradva a jog által kezelhető „megsértésnél” – az Alkotmánybíróság a személyi kárpótlás során hozott olyan döntéseket, amelyek a „minden ember egyenlő méltósága” szerinti megkülönböztetést, azaz az emberi méltósághoz való jog sérelmét állapították meg. Ilyennek tekinthetjük azt az ügyet, amelyben az élet elvesztéséért (az örökösöknek) kárpótlás járt, ha magyar bíróság törvénysértő vagy semmissé nyilvánított ítélete miatt hajtottak végre halálbüntetést, és nem járt kárpótlás azok után, akik nem bírói ítélet, hanem más hatósági önkény miatt vették életüket (pl. Dunába lötték őket).²⁰ Szintén méltóságbeli sérelem állt elő azzal, hogy az élet elvesztéséért járó kárpótlás összege jóval kisebb volt, mint a szabadságelvonásért járó kárpótlás legalacsonyabb összege.²¹ Ezekben az ügyekben – álláspontunk szerint – az érintetteknek racionális, objektíve igazolható oka volt, hogy sértve érezzék magukat. Ez a sérelem nem a körülmények sajnálatos összejárásának révén – a kárpótlási ügyekben alapvetően nem tevéssel – hanem mulasztással állt elő.

¹⁷ 36/2005. (X. 5.) AB határozat, ABH 2005, 401–402. Azt gondoljuk, hogy e határozat érvelése a dogmatikában félrecsúszott. Se előtte, se utána nem alkalmazta az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jog, mint alapjog megsértését közvetlenül a jogszabályra.

¹⁸ AVISHAI MARGALIT: *The Decent Society*. 1996, 9–10.

¹⁹ 61/1992. (XI. 20.) AB határozat, ABH 1992, 280.

²⁰ 1/1995. (II. 8.) AB határozat, ABH 1995, 31.

²¹ 46/2000. (XII. 14.) AB határozat, ABH 2000, 353.

III. Az emberi méltóság és a jog

1. Igényel-e további szabályokat az emberi méltóság védelme az alkotmányi és a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban történő deklaráción túl? Hiszen alappal érvelhetünk a mellett, hogy az emberi méltósághoz való jog abszolút voltának védelmét az szolgálná a leginkább, ha e jogra az Alkotmányon túl semmilyen más szabály nem vonatkozna. Minden szabályozás egyben (ha a legcsekélyebb mértékben is, de) korlátozás, márpedig az abszolút volta – maga a sérthetlenség – ezt nem engedi. Tehát az emberi méltóságra való „rászabályozás”, jogiasítás magával az emberi méltósággal kerül szembe.

Azt is látni kell azonban, hogy az emberi méltóság mások cselekvésének korlátjaként jelenik meg az egyén – de tágabb értelemben a morális közösség – védelme érdekében, s mint ilyen szabályozási igénnyel lép fel. A jog tilalmakat állít fel az emberi méltóság védelmére és bizonyos esetekben a méltóság megsértésére reagál (ezeket próbáltuk főntebb rendszerbe fogni). De az emberi méltóság megjelenik úgy is, mint ami tevéleges állami kötelezettség, olyan állami feladat, amely *az emberi méltóság külső feltételeinek a megteremtésében ölt testet* (intézményvédelem). Az emberi méltóságra is vonatkozik tehát az alapjogokra általában irányadó alkotmányi tétel, hogy az állam *elismeri és védi* a sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogokat. Dogmatikai jellegének elemzésénél bemutattuk, hogy az emberi méltósághoz való jog egyrészt az alapjogi rendszerben – az embert megjelenítendő – absztrakció formájában van jelen, másrészt az emberi méltóság személyiségvédelmi funkciójából levezetett jogok (alanyi jogok) formájában.

2. Több szerző is rámutatott, hogy az emberi méltósághoz való jog jogalkalmazás során történő közvetlen felhívása inkább „banális” ügyekben jelenik meg (pl. törpe-dobálás²²). Lényegében ilyennek tekinthetjük a magyar Alkotmánybíróság azon határozatát, amely az „emberi méltósághoz való alapjog” közvetlen sérelmét állapította meg arra az esetre, amikor próbafülkében kamerás megfigyelés történik. Megjelenik továbbá olyan ügyekben is, amelyeknek nincs igazán köze az emberi méltósághoz. Ez a fogalomalkalmazás bizonytalanságát, illetve a részjoghasználat veszélyét egyaránt mutatja. A magyar alkotmánybírósági gyakorlatnak is van egy olyan szelete, amelyben felhívásra került az emberi méltósághoz való jog az abból levezett jog kapcsán, de az ügynek magának – álláspontunk szerint – még sincs köze az emberi méltósághoz. Ilyen tekinthetjük azt a határozatot, amely az emberi méltóság, általános cselekvési szabadság értelmezési irányon keresztül, az emberi méltóságból

²² Német, illetve francia példákban jelenik meg az az eset, amikor alacsony növésűek egyfajta megélhetési forrásként vállalták, hogy egyes klubok szórakozásból ún. törpehajítás versenyt rendezzenek. Annak ellenére, hogy az érintettek ehhez hozzájárultak, az emberi méltóság sérelmét a bíróságok megállapították. Lásd WERNER HEUN: Az emberi méltóság – a filozófiai koncepciótól a jogi garanciáig. In SZABÓ MÁTÉ – HAJAS BARNABÁS i. m. 94.; vagy LEGÉNY KRISZTIÁN: Közös európai értékünk: az emberi méltóság. *Jogtudományi Közlöny*, 2007. július, augusztus, 306., idézi DERYCK BEYLEVELD – ROGER BROWNSWORD: *Human dignity in Bioethics and Biolaw* (2001) című műből.

eredő alapjognak tekinti a sportolók versenyzéshez való jogát.²³ Ilyen határozat az, amely az emberi méltóság, általános cselekvési szabadság, jogügyleti szabadság értelmezési lánc felhívásával az emberi méltóságból levezetett alapjognak tekinti a zsűrizetlen képek megvásárláshoz való jogot.²⁴ Kapcsolatba került továbbá az emberi méltósághoz való jog – a nem azonos méltóságú személyként kezelés – az üdülőtulajdonosok és állandó lakosok személyszállítási díjában történő eltérés kapcsán is.²⁵ Elgondolkodtatóbb, de szintén az emberi méltósághoz való jogból vezette le az Alkotmánybíróság a szabadságvesztés büntetésből szabadultak jogát a rehabilitációra és a reszocializációra mint alapjogra.²⁶

Az emberi méltósághoz való jognak ezekben az ügyekben való „belekeverése” egyrészt azt juttatja kifejezésre, hogy igenis szükségesek a stabil szempontok az emberi méltóság jogi kezelését illetően (mert egyébként felhívásra kerül ilyen esetekben is). Továbbá figyelmeztet arra is, hogy az emberi méltósághoz való jogból levezetett önálló alapjogok (pl. az önrendelkezéshez való jog és ennek számos vetülete) sem alkalmazható teljesen egyedülállóan. Az alkalmazáskor minden esetben figyelemmel kell lenni az „anyajogra”, arra a jogra, amiből fakadt, azaz csak az emberi méltósághoz való jog fényében értelmezhető és alkalmazható. S itt szeretnénk megállni. Ugyanis azt gondoljuk, hogy talán nyilvánvaló: a házasságkötéshez való jog valóban közel áll az emberi méltósághoz, míg festmények vásárlása, vagy a közszolgáltatási díj mértéke és az emberi méltóság között nincs kapcsolat. Úgy tűnik tehát, hogy az emberi méltóság mégiscsak van, jelen van.

Johannes Tauler középkori misztikus egyik prédikációjában a következőket mondta: „az emberben bizonyos értelemben három ember van: egy állatias ember, aki érzékei szerint él; egy racionális ember; és végül a legmagasabb, istenformájú, istenképű ember.”²⁷ Valószínű, hogy ez utóbbi forma, maga az emberi méltóság.

²³ 27/1990. (XI. 22.) AB határozat, ABH 1990, 187., 189.

²⁴ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107., 111.

²⁵ 43/1997. (VII. 1.) AB határozat, ABH 1997, 497., 500–501.

²⁶ 144/2008. (XI. 26.) AB határozat, ABH 2008, 1107., 1132.

²⁷ JOHANNES TAULER: *A hazatérés útjelzői*. Budapest: Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, 2002, 365.